

§ 1. Громадянське суспільство і держава

Слід відрізнити поняття «суспільство» і «громадянське суспільство», «держава» і «суспільство».

Держава виділилася з суспільства на певному ступені його зрілості і залежить від розвиненості суспільства. Яке суспільство, така й держава. В міру розвитку суспільства, переходу його від нижчого ступеня до вищого, змінюється і держава. З удосконаленням суспільства держава стає демократичною (у ній здійснюються народовладдя, економічна свобода, свобода особи), а з формуванням громадянського суспільства держава стає правовою.

Що таке суспільство ?

Суспільством можна назвати спільноту людей, яка створюється на засадах взаємних інтересів, взаємного співробітництва. Правда, не усяка сукупність людей, об'єднаних спільними інтересами, є суспільством. Студентів в аудиторії або глядачів у театрі також об'єднує спільний інтерес, але це не суспільство. Саме суспільство не є простою сукупністю індивідів. Це соціальна система.

Суспільство — це система взаємодії людей,, що пов'язані між собою інтересами у сфері виробництва, обміну, споживання життєвих благ і встановлюють межі поведінки в спільних інтересах за допомогою соціальних норм (у тому числі — юридичних).

До кожного суспільства треба підходити конкретно-історично. У кожному суспільстві є своя система відносин:

- економічних, форми власності, виробництво, розподіл, обмін та ін.;
- соціальних: відносини між різними групами населення;
- політичних: ставлення груп населення до політичної влади, участь громадян та їх об'єднань у політиці;
- ідеологічних (духовних): культура, характер світогляду — демократичний,

тоталітарний.

У кожному суспільстві є свої суб'єкти соціального спілкування: особа, сім'я, стан, клас, група, нація, держава та ін. Суспільство — складна динамічна система взаємозв'язків людей, об'єднаних сімейними узами, груповими, становими, класовими, національними відносинами.

Основними елементами, що визначають суспільство, є власність, праця, сім'я.

Громадянське суспільство — система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у відносинах конкуренції і солідарності, поза безпосереднім утручанням держави, покликаної створювати умови для їх вільного розвитку.

Не кожне суспільство можна назвати громадянським суспільством, тобто суспільством із достатньо розвинутими економічними, культурними, правовими і політичними відносинами між його членами; незалежним від держави, але взаємодіючим із нею.

Початок формування громадянського суспільства[1] у країнах Європи і Америки припадає на XVI—XVII ст.ст.

Можна виділити три етапи становлення громадянського суспільства, кожний із яких супроводжувався істотними змінами економічних відносин, суспільного і державного ладу, розвитком свідомості індивіда і суспільства, культури народу і нації, перетвореннями суспільної ідеології:

I (XVI—XVII ст.ст.): процес визрівання передумов (економічних, політичних, ідеологічних) розвитку буржуазного суспільства, усунення юридичної нерівності, обмеження політичної влади правом;

II (кінець XVII — кінець XIX ст.ст.): формування громадянського суспільства в найбільш розвинутих буржуазних країнах на засадах загальної юридичної рівності, вільного підприємництва і приватної ініціативи.

Формальна рівність відкриває можливості для прояву індивідуальності: з'являється громадянин як самостійний суб'єкт, що усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства. Він конституційно наділений певним комплексом прав, свобод і водночас несе відповідальність перед суспільством. Держава все більше віддаляється від виконання функцій власника. Розвиваються правові механізми, що стримують політичну владу, підкоряють її закону. Відбувається становлення представницької демократії — постійно діючих представницьких загальнонаціональних установ парламентського типу зі суворо позначеними повноваженнями затверджувати податки і приймати закони;

III (рубіж XIX — XX ст.ст.): розвиток постіндустріального суспільства з машинним виробництвом, фабричною організацією праці, загальнонаціональним ринком;

відокремлення влади від власності; перехід управління громадськими справами практично до рук вчених-спеціалістів (менеджерів) із збереженням інститутів традиційної демократії та політичного плюралізму; розширення і поглиблення рівноправності людей.

Сформувався три підходи до співвідношення громадянського суспільства і держави:

- 1) держава і громадянське суспільство -- збіжні соціальні системи;
- 2) держава і громадянське суспільство — різні соціальні системи, первинною (провідною) є держава, що контролює громадянське суспільство;
- 3) держава і громадянське суспільство — різні соціальні системи, держава виконує службову (підпорядковану) роль щодо громадянського суспільства.

Ознаки (риси) громадянського суспільства — у його співвідношенні з державою:

- 1) не існує до держави і поза державою;
- 2) не включає державу, розвивається самостійно — без безпосереднього втручання держави;
- 3) складається із суб'єктів — вільних і рівноправних громадян і об'єднань, що добровільно сформувалися і знаходяться у відносинах конкуренції і солідарності;
- 4) має певний пріоритет перед державою, проте зацікавлено в добробуті держави і сприяє її розвитку;
- 5) справляє вплив на створення і функціонування державних органів у власних інтересах;
- 6) має право жадати від держави захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, не допускаючи її втручання в їх приватні інтереси;
- 7) формує право, що формулюється державою в законах та інших нормативно-правових актах[2], гарантує і захищає її від порушень із боку будь-кого. Усі потреби громадянського суспільства реалізуються за допомогою волі держави, вираженої у формі правового акта;
- 8) розвивається і взаємодіє з державою в межах права, котре виступає як рівний і справедливий масштаб свободи і справедливості, а не як спосіб нав'язування державної волі.

Держава здатна сприяти розвитку суспільства або перешкоджати йому.

У функціонуванні громадянського суспільства роль цивілізованої держави має виражатися в тому, що вона:

— служить формою, що організує громадянське суспільство і створює умови для його розвитку;

— є відносно самостійною щодо громадянського суспільства і здійснює солідарні публічні інтереси усіх членів суспільства;

— встановлює «правила гри», яких повинні дотримуватися громадяни та їх об'єднання, створює сприятливі умови для їх існування і розвитку;

- не втручається у приватну сферу сім'ї, побуту, культури (перший рівень громадянського суспільства): таке втручання може відбуватися лише з метою забезпечення особистої або громадської безпеки;

— надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, у тому, що належить до соціальної безпеки громадян;

— виступає знаряддям соціального компромісу громадянського суспільства, пом'якшує соціальні суперечності між різними соціальними групами;

— юридичне забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства;

— має межі регулювання відносин у суспільстві, які визначаються конституцією держави, стандартами в галузі прав і свобод людини, закріпленими в міжнародних актах.

І громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини. Громадянським суспільством можна назвати таке суспільство, у якому головною діючою особою є громадянин як автономна особа:

- суб'єкт, який усвідомлює себе вільним членом суспільства; вільним економічно - який має право вибору форм і видів трудової діяльності, у тому числі підприємницької; вільним ідеологічно і політичне;
- суб'єкт, який наділений правами і свободами, у тому числі правом приватної власності («суб'єкт-власник»);
- суб'єкт, який усвідомлює відповідальність перед суспільством;
- суб'єкт, який захищений законом від прямого втручання і довільних обмежень з боку держави.

Громадянське суспільство ґрунтується на багатоманітності форм і видів власності. Кожна з них покликана: (1) забезпечити добробут усіх; (2) відкрити економічний простір

для збільшення власності на основі більшої інтенсивності праці, здібностей, творчої ініціативи і підприємливості. Співвідношення праці і різноманітних форм власності в громадянському суспільстві повинно бути таким, щоб праця дозволяла створити для кожного гідний суспільному прогресу стандарт життя. Переваження у державі так званого «середнього класу» — один із показників сформованого в ній громадянського суспільства.

Сучасна концепція громадянського суспільства виходить із того, що воно є передумовою соціальної правової держави (див. главу «Соціальна правова держава»). Діалектика взаємовідносин громадянського суспільства і держави є складною і суперечливою, оскільки між ними відбувається своєрідний поділ організаційно-управлінської праці. Громадянське суспільство як система, що сама розвивається, завжди відчуває тиск із боку державної влади. У свою чергу, держава не може розвиватися без вільного розвитку громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади. Слабкість громадянського суспільства штовхає державу до узурпації його прав, у результаті чого відбувається перерозподіл функцій держави і громадянського суспільства. У такому разі держава, крім власних функцій, привласнює ще й функції громадянського суспільства, змушує його виконувати виключно державні рішення. Держава і суспільство існують у вигляді суперечливої безупинної взаємодії і взаємовпливу, характер і спрямованість яких значною мірою залежать від рівня розвиненості громадянського суспільства і його інститутів.

Держава повинна орієнтуватися в першу чергу на інтереси громадянського суспільства. Конфронтація інтересів держави і громадянського суспільства є показником неефективності державного управління і самого механізму держави.

---

§ 2. Політична система суспільства і держава

Держава — не тільки результат розвитку суспільства, а й чинник формування політичної системи суспільства.

Політична система суспільства — упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють (або протидіють) у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі; це механізм організації і функціонування політичної влади[3].

Держава хоча й найважливіша, але не одна лише політична організація в суспільстві. До складу політичної системи суспільства входять такі недержавні громадські об'єднання, як партії, професійні спілки, жіночі організації, громадські рухи (наприклад, Народний рух в Україні), інститути громадської думки та ін.

Елементи політичної системи суспільства:

- суб'єкти політики — держава, політичні партії, політичні рухи, громадські об'єднання та ін.;
- політичні норми і принципи;
- політичні відносини;
- політична ідеологія, свідомість, погляди, культура;
- зв'язки між названими елементами.

Взаємодія елементів (компонентів) політичної системи суспільства дозволяє виділити п'ять підсистем її функціонування.

1. Інституціональна — суб'єктний склад (народ, соціальні верстви, політичні партії, громадські організації та інші об'єднання громадян, трудові колективи, держава та ін.).
2. Нормативна (регулятивна) — система політичних (а також правових) норм і принципів, що регулюють відносини між народами, соціальними групами, партіями, політичними лідерами.
3. Функціональна — політичні відносини, політичний процес, політичний режим, оскільки через них формується, змінюється, здійснюється політика.
4. Ідеологічна — політична ідеологія, свідомість, погляди, культура, можливість громадянина оцінити політичне буття і обрати варіант поведінки.
5. Комунікативна — інтегративні (об'єднуючі) зв'язки всіх підсистем функціонування політичної системи суспільства в цілому.

Кожна із самостійних частин — ланок політичної системи суспільства має власну структуру, свої принципи організації та діяльності, самостійність у вирішенні питань, що належать до їх внутрішніх і зовнішніх справ.

Зазначені елементи і частини об'єднуються в єдину політичну систему категорією «політична влада».

Особливе місце в політичній системі суспільства належить державі, оскільки вона є головним засобом досягнення цілей, що постають перед суспільством, концентрує в собі різноманіття політичних інтересів, надає усталеність політичній системі за допомогою впорядкування її діяльності.

Ознаки держави, що відрізняють її від громадських об'єднань:

- 1) у кожній політичній системі суспільства може існувати лише одна держава, а громадських об'єднань — багато;
- 2) держава — організація всього населення, а громадські об'єднання — частини населення;
- 3) лише держава є одноособовою повновладною організацією в масштабі всієї країни, здатною захистити основні права і свободи всіх осіб, що перебувають на її території;
- 4) лише держава має у своєму розпорядженні спеціальний апарат, який займається управлінням громадськими справами;
- 5) лише держава має у своєму розпорядженні спеціальні установи та заклади примусового характеру і має монопольне право застосовувати примус на своїй території; громадські об'єднання позбавлені цих ознак;
- 6) лише держава має монопольне право видавати юридичні норми, обов'язкові для всього населення, і забезпечувати їхню реалізацію. Громадські об'єднання приймають програми, статuti, поточні рішення, що мають внутрішньоорганізаційне значення;
- 7) лише держава має монопольне право встановлювати і стягувати податки, формувати загальнонаціональний бюджет;
- 8) лише держава є офіційною особою (представником усього народу) всередині країни і на міжнародній арені — суверенною організацією. Громадським організаціям такі якості і функції не властиві. Вони вирішують локальні за своїм змістом та обсягом завдання у суворо визначеній сфері громадського життя.

---

§ 3. Правові форми взаємовідносин держави і громадського об'єднання

Об'єднання громадян тією чи іншою мірою беруть участь у політичному житті суспільства, у політичних відносинах із державою і, відтак, взаємодіють (співробітничать або конфліктують) із нею.

Взаємовідносини держави і об'єднань громадян мають правовий характер[4].

Об'єднання громадян — це добровільне громадське формування людей, створене на основі спільності інтересів для реалізації своїх прав і свобод.

Об'єднання громадян не є об'єктами управління з боку державних структур, їх діяльність

визначається статутом (положенням), цілями і завданнями їх створення, що не виходять за рамки закону. Беручи участь у соціально-політичному і культурному житті суспільства і держави, громадські організації та їх об'єднання реалізують права, передбачені статутами (положеннями).

До громадських об'єднань можна віднести політичні партії, соціально-економічні і соціально-культурні об'єднання, масові громадянські рухи, асоціації, релігійні організації тощо. Основними з них є політична партія і громадська організація.

Політична партія — добровільне об'єднання людей, що виражають волю певних соціальних груп, які прагнуть домогтися або утримати державну владу, впливають на політику держави відповідно до програми і статуту своєї діяльності.

В Україні членами політичної партії можуть бути лише її громадяни. Реєстрація політичної партії провадиться Міністерством юстиції України.

Громадська організація — добровільне об'єднання людей, створене ними для досягнення особистих і громадянських цілей, що діє на засадах самоорганізації, самоврядування, самооплати (спілки, товариства, групи, об'єднання, не засновані урядом або міждержавною угодою). Наприклад, профспілки - - громадські організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Профспілки створюються без безпосереднього дозволу на засадах вільного вибору їх членів.

В Україні громадська організація реєструється Міністерством юстиції, місцевими органами виконавчої влади, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських Рад народних депутатів.

Усі громадські об'єднання рівні перед законом.

Держава (в особі державних органів і посадових осіб):

- 1) встановлює юридичні норми, які визначають порядок їх офіційного визнання (легалізації) шляхом реєстрації;
- 2) реєструє об'єднання громадян і встановлює їх ідентифікаційний код. В Україні діють Українська республіканська партія, Народно-демократична партія, Партія зелених, Соціалістична партія та ін., Спілка адвокатів, Наукове товариство ім. Тараса Шевченка тощо;
- 3) забезпечує дотримання прав і законних інтересів об'єднань громадян;
- 4) здійснює контроль і нагляд за відповідністю діяльності об'єднань громадян зареєстрованому статуту:

нагляд за виконанням і дотриманням законності здійснюють органи прокуратури;

контроль над джерелами і розмірами надходжень і сплатою податків здійснюють фінансові органи і органи державної податкової адміністрації;

5) передбачає відповідальність уповноважених осіб громадських об'єднань за порушення законодавства;

6) не втручається у діяльність громадських організацій, тому що вони не є об'єктами державного управління;

7) створює режим найбільшого сприяння для їх функціонування: наділяє певними пільгами або зовсім звільняє від податків, або надає дотації і кошти.

Громадські об'єднання можуть:

1) допомагати державі вирішувати завдання економічного, соціального, культурного будівництва шляхом прийняття спільних політичних рішень із державними органами. Наприклад, «Спілка лідерів місцевої і регіональної влади України» (громадська організація, створена в 1999 р.) підписала разом із Президентом «Декларацію про державну регіональну політику», спрямовану на реформування державного устрою країни;

2) брати участь у різних видах політичної діяльності шляхом створення спільних комісій із державними органами;

3) брати участь у формуванні (висувати кандидатуру, провадити передвиборну агітацію тощо) корпусу депутатів представницьких органів державної влади, тобто бути суб'єктами фундаторської діяльності держави;

4) бути з ряду питань суб'єктами правотворчої діяльності держави (наприклад, укладення колективного договору);

5) вносити пропозиції до органів державної влади (наприклад, ініціативні законопроекти через народних депутатів до Верховної Ради);

6) бути з ряду питань суб'єктами правозастосовної (складання протоколу про адміністративні правопорушення) і контрольної-наглядової (робота громадянських інспекторів охорони природи) діяльності держави;

7) проводити масові заходи (демонстрації, мітинги тощо);

8) захищати права членів організації в державних органах та ін.

Громадські об'єднання не можуть:

1) втручатися в діяльність одне одного;

2) втручатися у діяльність державних організацій і посадових осіб. Так, організаційні структури політичних партій не можуть створюватися і діяти в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях (ст. 37 Конституції України);

3) мати воєнізовані формування (ст. 37 Конституції України);

4) підмінювати діяльність комерційних (господарських) організацій, ставити перед собою мету одержання прибутку або створюватися з цією метою[5]

і Забороняються:

громадські організації і партії, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення (ст. 37 Конституції України).

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Громадські організації діють у рамках правового режиму, встановленому державою.

Якщо держава — це суверенна політична організація всього народу, то партії, інші громадські організації — лише учасники здійснення політичної влади. Вони виражають волю своїх членів, груп людей, певних верств суспільства, діють у рамках закону і не мають державно-владних повноважень.

---

§ 4. Правові форми взаємовідносин держави і комерційної корпорації

Корпорація — це добровільне (на основі договору) об'єднання людей з метою виконання якої-небудь соціально корисної діяльності, воля якого визначається груповими інтересами індивідів, що входять до його складу, і яке організаційно і у майновому відношенні діє зовні як єдине ціле від свого імені. Це визначення є загальним для об'єднань громадян — комерційних і некомерційних. Об'єднання громадян, про які йшлося в попередньому параграфі, — недержавні і некомерційні.

Поділити організації на комерційні і некомерційні можна за критерієм — чи мають вони на меті отримання прибутку або ні. Ця відмінність має принципове значення і у податковому відношенні: некомерційні організації одержують певні пільги, або зовсім звільняються від податків, або одержують дотації і кошти від держави.

Комерційні корпорації створюються для виконання діяльності, яка приносить прибуток, тобто підприємницької діяльності. Це об'єднання не лише людей, але й капіталів (майна). У сучасному законодавстві інших країн досить докладно регламентуються різні сторони бізнесу, включаючи активність багатоманітних громадянських асоціацій підприємців (спілок підприємців, торгово-промислових палат, спілок роботодавців, лобістських асоціацій та ін.). Чинні конституції світу набагато частіше говорять про спілки підприємців (безвідносно до їх видів), ніж про окремі види підприємницьких організацій.

Коллективне утворення стає корпорацією, якщо набуває статусу юридичної особи. Статус юридичної особи суб'єкт підприємницької діяльності в Україні одержує після державної реєстрації або у виконавчих комітетах міських, районних (у місті) Рад народних депутатів, або в органах державної адміністрації, а також після присвоєння йому в органах державної статистики ідентифікаційного коду і включення до Єдиного Державного Реєстру Підприємств і Організацій України.

Комерційні корпорації займаються бізнесом, який може мати для суспільства як позитивні, так і негативні наслідки. У силу цього держава змушена впливати на бізнес. Ринок у сучасному світі давно вже не є механічним породженням приватної власності. Правила для суб'єктів ринку, керуючись об'єктивними законами економіки, встановлює держава. Визначення правил гри на ринку, забезпечення досягнення суспільних результатів (економічний ріст, зниження інфляції, безробіття) — складові економічної функції держави.

Необхідність управління бізнесом, його планування — головне завдання держави. Існує система державних засобів управління, що підтримують усю систему бізнесу, систему комерційних корпорацій. В Україні розроблена Програма державної підтримки підприємництва (1993 р.). Відповідно до ст. 42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускає зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції. •

Корпорації зобов'язані діяти з урахуванням певних правових рамок, установлених державою для комерційного регулювання

Лише в межах цих правових рамок комерційні корпорації можуть функціонувати

самостійно.

Відносини держави з комерційними корпораціями будуються часто на основі партнерства, певна річ, у межах повноважень відповідних владних структур.

Держава (в особі державних органів і посадових осіб) діє відносно комерційних корпорацій багато в чому так само, як і некомерційних громадянських об'єднань.

Держава (в особі державних органів і посадових осіб):

- 1) встановлює коло суб'єктів, які мають право займатися підприємницькою діяльністю;
- 2) встановлює юридичні норми, які визначають порядок офіційного визнання (легалізації) комерційних організацій шляхом реєстрації;
- 3) реєструє комерційні об'єднання громадян і встановлює їх ідентифікаційний код в органах державної статистики (в Україні — Єдиний Державний Реєстр Підприємств і Організацій України);
- 4) гарантує комерційним організаціям рівні права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Забезпечення зазначеними ресурсами відбувається лише за умови виконання комерційною організацією робіт і поставок для державних потреб;
- 5) забезпечує дотримання прав і законних інтересів комерційних об'єднань громадян, офіційно встановлених, — гарантує недоторканність майна і забезпечує захист прав власності;
- 6) здійснює контроль і нагляд за відповідністю діяльності комерційних організацій зареєстрованому статуту:
  - нагляд за виконанням і дотриманням законності здійснюють органи прокуратури;
  - контроль за джерелами і розмірами надходжень і сплатою податків здійснюють фінансові органи і органи державної податкової адміністрації;
- 7) передбачає відповідальність уповноважених осіб комерційних організацій за порушення законодавства;
- 8) не втручається безпосередньо в діяльність комерційних організацій, оскільки вони не є об'єктами державного управління, проте законодавче забезпечує свободу конкуренції між ними, захищає споживача від проявів недобросовісної конкуренції і монополізму;
- 9) створює режим найбільшого сприяння для функціонування комерційних організацій: передає державне майно, наділяє земельними ділянками і цільовими кредитами — короткостроковими і довгостроковими, надає систему заохочень (певний час не

стягувати податки), створює внутрішній і зовнішній ринок для суб'єктів підприємницької діяльності.

Ф Забороняється заняття підприємницькою діяльністю таким категоріям громадян:

- військовослужбовцям;
- посадовим особам органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, державного нотаріату;
- посадовим особам органів державної влади і управління, що покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств;
- особам, які відбувають строк покарання, до його закінчення;
- особам, які мають непогашену судимість за крадіжку, хабарництво та інші корисливі злочини.

Комерційні об'єднання покликані діяти щодо громадянського суспільства і держави в такий спосіб:

- сплачувати податки в установленому законом порядку;
- розвивати економіку держави, заповнюючи відповідні економічні ніші;
- розвивати національний бізнес, ділові відносини з іншими державами;
- сприяти підняттю рівня матеріального забезпечення громадян та ін.

---

§ 5. Відносна самостійність держави

Розглядаючи тісний взаємозв'язок і взаємозалежність суспільства і держави, громадських об'єднань і держави, комерційних корпорацій і держави, слід зважувати на те, що держава має відносну самостійність.

Відомо, що «абсолютної самостійності» ні в природі, ні в суспільстві бути не може, оскільки існує загальний взаємозв'язок процесів і явищ. Не може бути й «абсолютної залежності». Коли ми говоримо про державу як про «служу суспільства», це не означає, що ми представляємо її як слугу, маріонетку в грі зовнішніх умов, суспільних відносин. Якби держава не мала певної самостійності, своєї внутрішньої та зовнішньої свободи,

вона була б пасивною, мертвою, а отже, зайвою ланкою в політичній системі суспільства, у громадянському механізмі. Поняття «відносна самостійність» держави покликано відбити активність держави у всіх сферах громадського життя. Зворотний вплив держави на суспільство є мислимим лише в рамках її відносної самостійності.

Відносну самостійність держави слід розглядати конкретно-історично, зважаючи на специфічні умови розвитку суспільства, його політичної системи та ін. У процесі науково-технічного і суспільного прогресу відносна самостійність держави зростає.

Знаходячись у певній залежності від зовнішніх чинників (економіки, класової боротьби, політики, ідеології), держава справляє на них зворотний вплив, що є однією з форм вияву її відносної самостійності. Іншою формою прояву відносної самостійності держави можна назвати підвищення держави над інтересами класів, що борються, виконання загальносоціальних завдань або її організаційну відокремленість від суспільства в цілому, наявність власної внутрішньої структури і функцій. Таких форм прояву відносної самостійності держави можна навести чимало, вони специфічні для різних країн кожної історичної епохи.

Крім того, у держави є своя логіка розвитку. Наявність особливих етапів розвитку держави є однією з форм прояву відносної самостійності. Держава додержується свого власного шляху розвитку, над яким має зверхність розвиток виробництва. Але держава, завдяки своїм власним законам і фазам розвитку, справляє зворотний вплив на розвиток виробництва, що є однією з загальних (властивих всім історичним етапам) форм відносної самостійності держави.

Чи слушним буде ствердження, що «держава не має власної історії», оскільки її поява і подальший розвиток були обумовлені розвитком суспільства — економічним, соціальним, політичним? Ні, певна річ. Держава розвивається разом із суспільством і в той же час має свою історію. Аргументом на користь останнього твердження є відносна самостійність держави у вигляді різних форм її прояву.

-----

[1] Поняття «громадянське суспільство» з'явилося в XVII ст. в працях Г.Гроція, Т.Гоббса, Дж.Локка й одержало фундаментальний розвиток у наступних століттях у роботах Ж.-Ж. Руссо, Ш.Монтеск'є, Гегеля й ін. Гегель, наприклад, розглядав громадянське суспільство як єдність осіб, що його складають. Він вважав, що оскільки ці особи мають різні інтереси, нерідко протилежні, виникає потреба в державі як організації загального зв'язку кожного з кожним. Діалектично пояснюючи їх взаємозв'язок, Гегель називав державу абсолютною метою громадянського суспільства, їй (державі) підвладного.

[2] Спочатку протягом тривалого часу громадянське суспільство виробляє норму права в рамках фактичних відносин. Завдяки визнанню норми державою фактичні відносини доводяться до статусу «юридичних».

[3] Американський політолог Г. Алмонд запропонував класифікацію політичних систем світу: англо-американська (США, Англія, Канада, Австралія); континентально-європейська (Франція, Німеччина, Італія); доіндустріальна і частково індустріальна (країни Азії, Африки і Латинської Америки); тоталітарна (фашистська Італія, нацистська Німеччина, країни так званої «світової системи соціалізму»).

[4] В Україні правові основи взаємовідносин держави і об'єднань громадян закріплені в Законі від 16 червня 1992 р. «Про об'єднання громадян», визначені статтями 36, 37 Конституції України.

[5] Однак для виконання статутних завдань і цілей зареєстровані суспільні об'єднання (особливо благодійні організації) можуть здійснювати необхідну комерційну діяльність, бути співзасновниками комерційних організацій, створювати госпрозрахункові установи і організації зі статутом юридичної особи, засновувати підприємства в порядку, встановленому законодавством (в інтересах захисту прав споживачів, екології, охорони культурних цінностей, розвитку наукових, правових і інших експертиз). Політичні партії, створені ними установи і організації не мають права займатися комерційною діяльністю, за винятком продажу суспільно-політичної літератури, інших агітаційно-пропагандистських матеріалів, виробів із власною символікою і т. ін.

Релігійні організації мають право для виконання статутних завдань засновувати свої видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні та інші підприємства, а також благодійні установи, що мають право юридичної особи.